



**DEVELOPMENT OF EDUCATION, SCHOOL AND
PEDAGOGICAL IDEAS FROM THE 17TH TO THE MIDDLE OF
THE 19TH CENTURY**

STUDENTS OF THE TERMIZ STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE

Ismatova Mukhlisa Abdinabi qizi

Qalandarova Sevinch Samandarovna

Annotation. This article studies the development of education, school and pedagogical ideas in the 17th-19th centuries. The article also pays attention to the influence of the social, cultural and political context of the era on educational ideas.

Keywords: pedagogical ideas, education, teaching methods, pedagogical principles.

**XVII ASRDAN XIX ASRNING YARMIGACHA TARBIYA,
MAKTAB VA PEDAGOGIK FIKRLAR RIVOJI**

TERMIZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI TALABALARI

Ismatova Muxlisa Abdinabi qizi

Qalandarova Sevinch Samandarovna

Annotatsiya. Bu maqolada XVII-XIX asrlarda ta'lim, maktab va pedagogik fikrlarning rivojlanishi o'rganiladi. Maqolada, davrning ijtimoiy, madaniy va siyosiy konteksti ta'lim fikrlarini qanday ta'sirga ham e'tibor beradi.

Kalit so'zlar: pedagogik fikrlar, tarbiya, o'qitish usullari, pedagogik prinsiplar.

XVII-XIX asrlarda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar oldukcha o'zgaruvchan bo'lgan davrlardir. Bu davrning boshida, tarbiya nazariyasi ko'plab diniy va fikriy fikrlarning tasvirlariga asoslanib, odatda diniy madrasalarda o'qitilgan edi. Ammo, davrning ortiga yo'nalish "Renaissance" va "Enlightenment" (ma'rifat) davrlariga o'xshash, ratsionallik va fanatizmni yuzaga chiqarish, ma'rifatga erishishni xarakterlashdi. Bu davrda, maktablar o'zaro hamkorlik qilish, shuningdek, tarbiyachilarning o'z mehnatlarini tashkil etish uchun oid bo'lgan pedagogik usullar kengaydi. O'qituvchilar shaxsiy aloqalarni qo'llab-quvvatlash, talabalarga ko'rsatma





**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

va qo'llab-quvvat berish uchun ko'plab tadqiqotlar amalga oshirildi. Bu davrning boshqaruv usullari va pedagogik tajribalar bugungi kundagi o'quv jarayonlariga ham o'xshab, ularning asosiy prinsiplari o'zgarib turibdi. XVII-XIX asrlar, tarbiya, maktablar va pedagogik fikrlar sohasida ajoyib o'zgarishlarni ko'rgan davrlardir. Bu muddatda, intellektual va ijodiy yondashuvlar o'z joriy darajasiga yetgan, va bu, o'quv jarayonlariga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu esa, tarbiya, o'qitish usullari, va pedagogik prinsiplar sohasida yangiliklarni olib kelgan va o'zgarishlarga olib kelgan davrlarni yaratgan.

Davrlarning boshida, tarbiya odatda diniy va fikriy saboqlar bo'yicha o'rgatish bilan bog'liq edi. Diniy madrasalarda o'quv jarayonlari odatda shar'iy ilmlarga asoslangan bo'lib, insonni ma'naviy va tarbiyaviy ravishda o'zgartirishga intilgan edi. Keyinchalik, Renessans davri bilan birlashtirib, rationallik va ma'rifatga erishish fikrlari yuqori darajada o'zgarishlarga olib kelgan edi. Bu o'zgarishlar, o'qitish usullari va maktab tizimlarining yangilanishiga olib kelgan, insonni shaxsiy rivojlanishiga e'tibor qaratishni o'z ichiga olgan davrlarni ko'rsatdi. Pedagogik fikrlar esa, talabalar bilan o'qituvchilar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirish, tadqiqotlar va nazariyalar asosida o'rganishni va tarbiyalashni o'z ichiga olgan edi. Bu davrning boshqaruv usullari va pedagogik tajribalar bugungi o'quv jarayonlariga ham o'xshashliklar ko'rsatadi, ammo ularning asosiy prinsiplari o'zgarib turibdi.

Umuman olganda, XVII-XIX asrlarda tarbiya, maktablar va pedagogik fikrlar sohasidagi o'zgarishlar, insoniy madaniyat va bilimning o'rni va ahamiyatini yanada oshirdi. Bu o'zgarishlar, jamiyatga keng doirada ta'sir ko'rsatgan va insonlarning o'zlarini rivojlantirishlari va dunyoqarashlari uchun birinchi bosqichlarni tashkil etdi. XVII-XIX asrlarda tarbiya, maktablar va pedagogik fikrlar sohasidagi o'zgarishlar, jahon tarixidagi ahamiyatli o'zgarishlar hisoblanadi. Bu davrda ko'p mamlakatlar o'z ta'lim tizimlarini yangilash va rivojlantirishga intilgan bo'lib, bu esa insoniy





**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

madaniyat va bilimning o'zgarishi va o'zaro aloqalarining kengayishiga olib kelgan. Quyidagi ko'proq ma'lumotlarga e'tibor bering:

1. Tarbiyaviy Fikrlar va Nazariyalar: XVII-XIX asrlarda, tarbiyaviy fikrlar va nazariyalar o'zgarishlarga duch kelgan. Bu davrda, ayrim ilmlar, masalan, falsafa, psixologiya va pedagogika o'rtasidagi aloqalar rivojlandi. Ayrim olimlar, masalan, John Locke, Jean-Jacques Rousseau kabi, inson rivojlanishining zanjirli ta'siri, boshqarish usullari va o'quv jarayonlariga oid ko'plab nazariyalar yaratishdi.
2. Maktab Tizimlarining Yangilanishi: Bu davrda, maktab tizimlarining yangilanishi va rivojlanishi ko'p mamlakatlarda muhim bo'ldi. O'zgarishlar maktab o'qitish usullarida, darsliklar va o'qitish vositalarida, dars jadvalida va ko'rsatuvlarda ko'rsatildi. Bunday o'zgarishlar, o'quvchilarni o'rganish jarayonini yanada samarali va amaliyotga yo'naltirish maqsadida amalga oshirildi.
3. O'qitish Metodlarining Rivojlanishi: Pedagogik fikrlar va o'qitish metodlarining rivojlanishi o'zgarishlarga duch kelgan. Bunday davrlarda, o'qituvchilar shaxsiy aloqalar qurishga va talabalar bilan interaktiv tarzda ishlashga katta e'tibor qaratishdi. Bunday metodlar, o'quvchilarning qiziqishlarini oshirish va o'rganishni samaraliroq qilish maqsadida tuzilgan.
4. Tarbiyaviy Maqsadlarning O'zgarishi: XVII-XIX asrlarda tarbiyaviy maqsadlarning o'zgarishi ham ko'p mamlakatlarda sodir bo'ldi. Bu davrda, madaniy va siyosiy o'zgarishlar insonlarga yangi ko'nikmalarni o'rgatish, insoniy uning qadriyatlarini rivojlantirish va jamiyatni sivilizatsiyalash uchun katta e'tibor berishni talab qildi.
5. Talabalarning Boshqarish Usullarining Rivojlanishi: Davrning boshida, talabalarning boshqarish usullari ham o'zgarishga uchradigan joyda edi. Asosan, autokratiya tizimlari talabalarga faqatgina boshqaruvchi tomonidan o'rganish va qo'llab-quvvatlash maslahatini qabul qilish bilan belgilangan edi. Ammo, davrning ortiga yo'nalganide, demokratik va interaktiv boshqaruv usullari rivojlandi, talabalar





**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

o'z fikrlarini ifodalash, maslahatlarga qo'shilish va o'zlarining o'rganish jarayonini o'zlarini boshqarish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Bu ma'lumotlar, XVII-XIX asrlarda tarbiya, maktablar va pedagogik fikrlarning o'zgarish va rivojlanishida muhim bo'lgan asoslarni ta'minlaydi. Bu davrlar, jahon tarixida ta'lim tizimlarining rivojlanishining katta bosqichini ifodalaydi va bugungi kundagi ta'limning asoslarini shakllantirgan.

XVII-XIX asrlarda tarbiya, maktablar va pedagogik fikrlar sohasidagi o'zgarishlar, jahon tarixida ahamiyatli bosqichni ifodalaydi. Bu davrning boshida, tarbiya odatda diniy va fikriy saboqlar bo'yicha o'rgatish bilan bog'liq edi. Diniy madrasalarda o'quv jarayonlari shar'iy ilmlarga asoslanib, insonni ma'naviy va tarbiyaviy ravishda o'zgartirishga intilgan edi. Keyinchalik, rationallik va ma'rifatga erishish fikrlari yuqori darajada o'zgarishlarga olib kelgan, bu esa o'qitish usullari va maktab tizimlarining yangilanishiga olib kelgan. Pedagogik fikrlar va o'qitish metodlarining rivojlanishi talabalar bilan boshqaruvchi o'rtasidagi interaktiv aloqalar va ko'rsatuvlar o'rniga tushdi. Davrning boshqaruv usullari ham o'zgarishga uchradigan joyda edi, autokratiya tizimlari demokratik boshqaruv usullari bilan almashtirildi. Barcha bu o'zgarishlar jamiyatda ilmiy, madaniy va siyosiy taraqqiyotning yengilmas qismini tashkil etdi. Bu davrning o'zgarishlari, jahon tarixida ta'lim tizimlarining rivojlanishining katta bosqichini ifodalaydi va bugungi kundagi ta'limning asoslarini shakllantirdi.

XVII asrdan XIX asrning yarmigacha bo'lgan davr pedagogika tarixida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda tarbiya va ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq holda rivojlandi, maktablar shakllandi, pedagogik fikrlar takomillashdi va ilmiy asosga ega bo'la boshladi.

XVII asrda tarbiya va ta'limning rivojlanishi

XVII asrda Yevropada fan va madaniyat rivojlanib, ta'limga bo'lgan ehtiyoj kuchaydi. Bu davrda maktablar asosan diniy yo'nalishda bo'lib, ta'lim mazmuni





**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

ko‘proq lotin tili, diniy bilimlar va yozuv o‘rgatishga qaratilgan edi. Tarbiya esa bolani itoatkor, axloqli va jamiyat qoidalariga mos inson qilib tarbiyalashga xizmat qilgan.

Shu davrning eng yirik pedagoglaridan biri Yan Amos Komenskiy bo‘lib, u “Buyuk didaktika” asari orqali ta’limni tizimli ravishda tashkil etish g‘oyasini ilgari surdi. Komenskiy ta’lim hamma uchun ochiq bo‘lishi, o‘qitish tabiatga mos tarzda olib borilishi kerakligini ta’kidlagan.

XVIII asr pedagogika tarixida “ma’rifatparvarlik davri” deb ataladi. Bu davrda inson aql-zakovati, erkin fikrlashi, ilm va tarbiyaning jamiyat taraqqiyotidagi roli keng targ‘ib qilindi. Ta’lim diniy cheklovlardan chiqib, dunyoviy fanlarga asoslanib rivojlana boshladi.

Bu davrda pedagogik fikrlar rivojiga katta hissa qo‘shgan olimlardan biri Jan Jak Russodir. U bolani tabiatga mos holda erkin tarbiyalash g‘oyasini ilgari surib, “Emil yoki tarbiya haqida” asarida bolalar tarbiyasining tabiiy yo‘l bilan amalga oshirilishini yozgan. Russo bolani majburlash emas, balki uning qiziqishi va ehtiyojiga mos tarbiya berish zarurligini ta’kidlagan.

Shuningdek, Iogann Genrix Pestalotsi ham xalq ta’limi rivojiga katta hissa qo‘shdi. U ta’lim va tarbiya bolani aqliy, jismoniy va axloqiy jihatdan uyg‘un rivojlantirishi kerakligini aytgan.

XIX asrning birinchi yarmida sanoat va iqtisodiyotning rivojlanishi maktab va ta’lim tizimiga yangi talablarni yuzaga keltirdi. Endi jamiyatga savodli, bilimli va kasbga ega bo‘lgan insonlar kerak edi. Shu sababli umumiy xalq ta’limi kengaya boshladi.

Bu davrda maktablar soni ko‘paydi, o‘qitish metodlari takomillashdi. Pedagogika fan sifatida shakllanib, tarbiya jarayoni ilmiy asosda o‘rganila boshlandi.

Rossiyada pedagogika rivojiga Konstantin Dmitriyevich Ushinskiy katta hissa qo‘shgan. U “xalq pedagogikasi” g‘oyasini ilgari surib, ta’lim milliy ruhda, ona tili





**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

asosida olib borilishi kerakligini ta'kidlagan. Ushinskiy o'qituvchining jamiyatdagi o'rni va tarbiyadagi mas'uliyatini alohida ko'rsatib bergan.

XVII asrdan XIX asrning yarmigacha bo'lgan davrda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar rivojlanib, pedagogika fan sifatida shakllandi. Komenskiy ta'lim tizimini yaratgan bo'lsa, Russo va Pestalotsi bolani erkin va tabiiy tarbiyalash g'oyalarini ilgari surdi. Ushinskiy esa milliy ta'lim asoslarini ishlab chiqdi. Bu davr pedagogika tarixida zamonaviy ta'limning poydevori qo'yilgan muhim bosqich hisoblanadi.

XVII asrdan XIX asrning yarmigacha bo'lgan davr pedagogika tarixida tub burilishlar davri hisoblanadi. Bu davrda ta'lim va tarbiya jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda rivojlandi. Ilm-fan yuksalishi, yangi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar shakllanishi natijasida maktab tizimi va pedagogik g'oyalar ham yangilandi.

XVII asrda ta'lim tizimi asosan diniy xarakterda bo'lib, maktablar cherkov va madrasa qoshida faoliyat yuritgan. Bu davrda tarbiyaning asosiy maqsadi yoshlarni diniy qadriyatlar asosida axloqli, itoatkor va bilimli qilib tarbiyalashdan iborat edi.

Shu davrda pedagogika tarixida muhim o'rin tutgan olim – Yan Amos Komenskiy hisoblanadi. U pedagogikani mustaqil fan sifatida shakllantirishga katta hissa qo'shgan. Komenskiy:

ta'lim hamma uchun teng bo'lishi,
o'qitish tabiatga mos tarzda olib borilishi,
maktab ta'limi bosqichma-bosqich tashkil etilishi
kerakligini ta'kidlagan.

Uning “Buyuk didaktika” asari zamonaviy maktablarning asosiy poydevoriga aylandi.

XVIII asr – ma'rifatparvarlik va insonparvarlik pedagogikasi

XVIII asr “Ma'rifat davri” deb ataladi. Bu davrda insonning aql-zakovati, erkinligi va bilim olish huquqi asosiy qadriyat sifatida qaraldi. Ta'lim diniy doiradan chiqib, dunyoviy fanlar asosida rivojlandi.





**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

XIX asrning birinchi yarmi – pedagogikaning fan sifatida rivojlanishi

XIX asr boshlarida sanoat va iqtisodiyot rivojlanishi natijasida jamiyatga savodli, kasb egasi bo'lgan insonlar zarur bo'lib qoldi. Shu sababli xalq maktablari soni ortdi, o'qitish metodlari takomillashdi.

XVII asrdan XIX asrning yarmigacha bo'lgan davrda tarbiya va maktab tizimi katta taraqqiyot yo'lini bosib o'tdi. Komenskiy didaktikani yaratdi, Russo va Pestalotsi insonparvar tarbiya g'oyalarini ilgari surdi, Ushinskiy esa milliy pedagogikaning asoslarini ishlab chiqdi. Bu davr zamonaviy pedagogika va ta'lim tizimining shakllanishida muhim bosqich bo'ldi

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. B. Xodjayev „Pedagogika nazariyasi va tarixi" Toshkent 2017
2. M. Axmedova „Umumiy Pedagogika" Samarqand 2020
2. M. Axmedova „Umumiy Pedagogika" Samarqand 2020
3. M.to'xtaxo'jayev „Pedagogika" darslik Toshkent 2010
4. K.Qosnazarov A. Fazilov A.Tilegenov „Pedagogika"
5. K. Hoshimov S. Nishanova „Pedagogika tarixi" darslik
6. K. Hoshimov S.Ochilov „ O'zbek pedagogikasi va antologiyasi
7. Tillavoldiyevna K. Z. et al. The Improving of Synonyms in The Speech of Primary School Students //Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 5-7.
8. DilobarMaxsitovna K., Toyirjonovna R. D. COGNITIVE APPROACH TO LEARNING SYNONYMS IN PRIMARY EDUCATION SYSTEM //O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. – 2023. – T. 2. – №. 20. – C. 521-525.
9. Turg'unboyev B. PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPING MEDIA COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS //Академические исследования в современной науке. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 231-232.

